

ESIPUHE

Pisteittyvä televisio

Jo mykän elokuvan aikana tunnettiin sarjaelokuvat, peräkkäisinä iltoina tai viikkoina samassa teatterissa esitetyt jatkuvajuoniset filmit, joiden jaksot päättyivät odotusten ketjua ylläpitävään cliffhangeriin. Sarjaelokuvakulttuuri on edelleen jalostunut televisiossa ja tullut itse asiassa kotimedian omimmaksi muodoksi. Sarjamaisuuden vahvoina kehyksinä ovat televisioyhtiöiden ohjelmakartat, ohjelmatuotantoa ja esitystoimintaa rationalisoivat ja säätelevät viikko- ja päiväaikataulut. Niiden myötä kotivastaaantottimesta tulee kalenteri — torstaisin tulee *Villi Pohjola* ja maanantaisin *Puhtaat valkeat lakanat* — tai kello, vuorokausirytmien säätelijä kiinteine uutisaikoinen ja *Kauniine ja rohkeineen* klo 17.35.¹

Kodin ajankäytön kannalta kaikki kiinteillä paikoilla olevat ohjelmat uutisista Tauno Palo -elokuvaan, siis kaikki saman otsikon alla esitettävät tai tietyllä tavalla sisällöllisesti toisiinsa liittyvät ohjelmat, ovat jonkinasteisia sarjoja. Suomen kolmen pääkanavan ohjelmakartat ovat niin kiinteitä, että ns. pisteohjelmia on hyvin vähän, esimerkiksi perjantaina 2.12.1994 vain neljä: TV 1:ssä ranskalainen elokuva *Pitkä vaalea mustakenkäinen* (klo 21.30), israelilainen elokuva *Vankilan muurien takana* (klo 23.05); TV 2:ssa ruotsalainen dokumentti *Kyyhkyt tanssivat vaikka maailma on riekaleina* (klo 16.20) ja ohjelma Runoilijan muistolle, jossa Sauli Tiilikainen lauloi Villonin runoihin sävellettyjä lauluja (klo 22.35). MTV 3:ssa ei ollut yhtään pisteohjelmaa.

Toimittajat toki kiertävät maailmaa tekemässä erilaisia reportaaseja ja raportteja, mutta ne on piilotettu makasiiniohjelmien sisään. Esimerkiksi mainittuna perjantaina TV 1:n Päiväopisto-ohjelma sisälsi kahden tunnin aikana peräti kahdeksan työttömille ja muille päiväkatsojille tarkoitettua ohjelmaa liikeväenäjän oppitunnista maaseudun naisten yrittäviin. Toisaalta saman kanavan pitkät elokuvat

esitetään perjantaisin aina samaan aikaan, joten nekin ovat ohjelmakartan vankeja.

Katsojan arki on siis tiukasti ohjelmoitu, ellei hän puolestaan ohjelmoi omaa videoajastinta. Aikavankilassakin voi kuitenkin olla hauskaa: jos puhutaan ohjelmasarjojen sijasta sarjoista perinteisessä mielessä eli fiktiivisinä ohjelmina, on sarjavirrassa näkyvissä vastavirran aiheuttamia pyörteitä. Tv-sarjojen — esimerkiksi *Aikahypyn*, *Simpsonien*, *Villin Pohjolan tai Rooman sheriffin* — yksittäisistä jaksoista saatetaan keskustella kovinkin vakavasti. Sarjakokemus siis "pisteittyy". Tästä syystä on sääli, että melko yhdentekevistäkin pitkistä elokuvista kirjoitetaan ohjelmalajin kulttuurisen arvon vuoksi tv-palstoille säntilliset esittelyt mutta sarjoista vain harvoin. Kuitenkin sarjoja on paljon, ne ovat katsottua ohjelmistoa, ja ennen kaikkea ne ovat jatkuvassa muutoksessa konventioiden ja innovaatioiden välimaastossa.

Tämä *Lähikuvan* numero ei pyri valtaamaan markkinarakoa mutta antaa kuitenkin viitteitä laajasta tutkimuskohteiden kentästä, sarjafilmiin tekstuaalisesta tutkimuksesta. Sen mahdollisesti yleistyessä Suomessa voitaisiin ryhtyä julkaisemaan Sarjafilmiä maailman -vuosikirjaa, siis herättää Joan Harmsin, Max Randin ja Keijo Savolaisen vuonna 1970 toteuttama idea² henkiin kuten *Studio*-vuosikirjoille tehtiin 1970-luvulla. Tv-vuosikirjan olennainen sisältö olisi mm. sarjaohjelmiston dokumentointi tutkijoiden ja harrastajien huviksi ja hyödyksi. Kuolleista nousseen *Studson* seuraaja *Elävän kuvan vuosikirjahan* ei noteeraa tv-sarjoja muualla kuin artikkeleissaan, vaikka tekeekin tarkkoja listoja mm. pitkien elokuvien esityksistä televisiossa. Samalla tulisivat tutkimuksen trenditkin näkyviin ainakin myöhempien aikojen lukijoille — kuten kaikissa edellä mainituissa teoksissa.

Pisteittävä yleisö?

Jos satunnaiselta televisionkatsojalta pyydetäisiin selvitystä suomalaisesta suuresta kanavajaosta, vastauksena olisi todennäköisimmin ihmetystä tai enintään hataria muistikuvia esihistoriasta. Lisääntyneestä tarjonnasta ja kotivideoista huolimatta televisio taitaa yhä jäsentää arkipäivää enemmän kuin arkipäivä televisiota, joten uuteen tilanteeseen sopeutuminen on ollut välttämätöntä ja ilmeisen nopeaa. Näin ollen voi olla vaikea muistaa millaista elämä oli silloin, kun MTV eli useammalla kanavalla, puhumattakaan ajasta jolloin oli tultava toimeen kahdella (syrjäseuduilla jopa yhdellä) kanavalla.

Vuodenvaihteessa 1992-93 kanavajaosta tohistiin kovasti jokaisen kanavan pyrkiessä luomaan kuniakasta historiaansa ja sen pohjalta rakentamaan itselleen uutta minuutta. Jonkin aikaa julkisuus jaksoi olla kiinnostunut uusjaon seurauksista, lähinnä TV 1:n "kokeiluista", mutta pian tilanne vakiintui ainakin kuluttajien kannalta. YLE:n johtajistossa kuuhunta on sen sijaan jatkunut, minkä taustalla on paljolti YLE:n epäonnistuminen kilpailullisissa tavoitteissaan.³

Ilmeisimpiä piirteitä, joiden tarkoituksena on yhdistää katsojien ja tv-yhtiöiden intressejä, ovatkin juuri kilpailun lisääntyminen ja katsojatilastojen arvonousu. Merkitseekö tämä sitä, että katsojien vapaus ja päätösvalta kasvavat, että ohjelmatarjonta moniarvoistuu? Muuttuuko televisio lopullisesti yksisuuntaisesta kansanvalistajasta ja saarnaajasta todelliseksi kommunikaatiovälineeksi?

Katsojamittausten taustalla voidaan nähdä monta tekijää. Ensimmäinen on puhtaasti kaupallinen: katsojalukujen perusteella myydään mainosaikaa (mikä tekee tietysti epäkaupallisen Yleisradion asemasta jotensakin omalaatuisen). Suoremmin YLE:n intressit liittyvät lupamaksukysymykseen. YLE:n tavoitteena oli 50 prosentin yleisöosuus, mihin oli Martti Soramäen sanoin perusteena yleiseurooppalainen näkemys siitä, että pitemmällä aikavälillä yleisöosuuden voimakas putoaminen heikentää julkisen palvelun yleisradioyhtiön mahdollisuuksia rahoittaa lupamaksuilla toimintaansa. Lupamaksurahoituksen kaventuminen johtaa taas toiminnan supistumiseen [--]. Tästä syystä yleisösuustavoite oli asetettava riittävän korkealle.⁴

Kolmas, vähemmän konkreettinen (ja luultavasti vähemmän tiedostettu) tavoite palautuu vallankäyttöön. Televison mentaalihistoria on täynnä ristiriitoja, jokaista utopiaa on vastannut dystopia, jokaista toivetta pelko. Televisio on nähty milloin moraalin ja ajattelun rappeuttajana, milloin maailmanrauhan lopullisena takeena.⁵ Suomessa näköradio on alusta alkaen säilytetty tiukasti virallisessa valvonnassa, joten valtiojohtoisuus on sanellut tv-toimintaa kenties vielä voimakkaammin kuin muuta julkisuutta.

Televisio onkin ollut ihanteellinen kuvittelun yhteisön luomisen ja ylläpitämisen välikappale:⁶ miljoonat suomalaiset seuraamassa joka ilta samaan aikaan samoja virallisesti hyväksytyjä ohjelmia ja -oletettavasti - kokemassa olevansa osan suu-remppaa kokonaisuutta, tv-kansaa.

Taivaskanavat olivat ensimmäinen vakava uhka tälle valistuneen yhtenäisyyden kuvalle. Ohjelma-kartan säännöllisyys pirstoutui, rationaalinen tv-toiminta oli vaarassa, eikä enää voitu luottaa siihen, että kansalaisten katselutavat pysyisivät hallinnassa. Ien Ang onkin nähnyt katsojamittausten keskeisenä funktiona juuri yleisön kontrolloimisen. Määrällisillä mittauksilla mitätöidään katsojien ja katsomistapojen erot, kesytetään "huonokäyttöinen tee-veenkatseilu" ja määritellään yleisö virtaviivaiseksi, eheäksi ja pysyväksi kokonaisuudeksi. Näkymättömästä ja potentiaalisesti kaoottisesta yleisöstä luodaan mittaamalla, tarkkailemalla ja analysoimalla käsiteltävä, käsitettävä ja ennustettava stereotyyppi, "katsoja".⁷

Olemme oudossa tilanteessa, jossa kansansivistyksen perinne lyö kättä markkinoiden kanssa ja ystävyys sinetöityy Finnpanelin top ten -listoilla. Kritiikkiä on toki esitetty. Esimerkiksi Heikki Hellman kirjoitti kanavajaon kynnyksellä, että "katsojalukujen keskeytymättömästä mittaamisesta on tullut yleisön määrittelyn ja kontrollin pääväline".⁸ Kustantaako YLE tutkimusmäärärahoillaan kattavan kritiikin? Miten se reagoi tutkimustuloksiin?

Ari Honka-Hallila ja Kimmo Laine

Lähikuvan 4/94 toimittajat

Viitteet

¹ Television lukemattomista käyttötaivoista ks. David Morley, *Family Television. Cultural Power and Domestic Leisure*. London: Comedia 1986.

² Joan Harms, Max Rand ja Keijo Savolainen, *Sarjafilmiä maailmat. Yleisradion ja Mainos-Television sarjafilmiöjelmistö 2.2.1969-17.5.1969*. Helsinki: Otava 1970.

³ Ks. Martti Soramäki, "Yleisradio ja kilpailu 1990-luvun alun tv-toiminnassa". *Tiedotustutkimus* 3/1994, 42.

⁴ *Ibid.*, 35.

⁵ Ks. Hannu Salmi, "'Pyhäkoulujen kilpailija' vai 'kokoava keskipiste'? Suomalaisista televisiokeskustelua 1940-50-luvuilla". *Lähikuva* 1/1992, 28-37.

⁶ Vrt. Benedict Andersonin ajatukset sanomalehden ja romaanin merkityksestä modernin kansakunnan luomisessa. *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London & New York: Verso 1991, 22-36. (alk 1983)

⁷ Ien Ang, "Stalking the Wild Viewer". *Continuum* Vol. 4, No. 2 (1991), 19-35. Ks. myös *Desperately Seeking the Audience*. London & New York: Routledge 1991.

⁸ Heikki Hellman, "Kanavavalinta ja television uusi kilpailutilanne". Teoksessa Erkki Huhtamo & Martti Lahti (toim.), *Elävän kuvan vuosikirja 1993*. Helsinki: Suomen elokuvasäätiö & Painatuskeskus 1993, 45.